

Kirja-arviot

Kulttuurit & historiat

Monitahoisia lähestymistapoja

Lehtola, Veli-Pekka 2022: *Entiset elävät meissä. Saamelaisten historiat ja Suomi*. Helsinki: Gaudeamus, 383 sivua.

Heli Syrjälä

Saamelaisen kulttuurin professorin Veli-Pekka Lehtolan tietoteos saamelaisista ja saamelaisten historioista avaa ja taustoittaa saamelaiskeskusteluja ja kuvaa menneisyyden tapahtumia yksilöiden, perheiden ja pienyhteisöjen näkökulmasta. Kiinnostuin tästä kirjasta, koska halusin tietää enemmän saamelaisuudesta, oppia kulttuureista syvemmin ja löytää oman näkökulmani asioihin. Muun kirjallisuuden, dokumenttien ja elokuvien sekä Lehtolan teoksen avulla saamelaisten mielenmaisemat tuntuvat itselleni hieman raottuneen. Kuuntelusta viehättyneiden iloksi Lehtolan teos löytyy myös äänikirjana saamelaiskirjailija Niillas Holmbergin lukemana.

Ensikosketukseni saamelaiskulttuureihin sain folkloristiikan opintojen myötä 2010-luvulla Turun yliopiston saamelaisen folkloren tutkimusta käsittelevän Talvadas/Dálvadas-projektin kautta. Vaikka aihe tuntui silloin kaukaiselta ja vieraalta, sydäntäni sykehdyttivät saamelaisten uskomustarinat. Työskennellessäni Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitoksen arkistossa hahmotin aineistojen valtavan merkityksen ja laajuuden: mitä ne ovat olleet syntyvaiheessaan ja mitä ne ovat nyt, nykyisille ja tuleville sukupolville. Talvadas/Dálvadas-arkistokokoelma saikin syksyllä 2024 arvoisensa huomionosoituksen, kun se merkittiin osaksi Unescon Maailman muisti -rekisteriä.

Näkökulmia saamelaisuuteen

Entiset elävät meissä kertoo saamelaiskulttuureista selkeästi ja ymmärrettävästi. Tekstiä on mukava lukea ja menneisyyttä kuvataan niin positiivisten kuin negatiivisten kokemusten kautta. Lehtola tekee näkyväksi erilaisia poliittisia ja kulttuurisia keskusteluja, ja perustelee saamelaisten näkökulmaa näihin keskusteluihin. Teos avaa esimerkiksi sovintopolitiikan käsitettä ja kertoo Suomessa tapahtuneesta kolonialismista. Tärkeä huomio kirjassa on

Kuva: Heli Syrjälä

kuitenkin, ettei saamelaisten menneisyys ole ainoastaan kurjuutta ja kolonialismia, vaan historiasta löytyy hyviäkin tapahtumia ja niiden esiin tuominen on tärkeää niin entisille kuin nykyisillekin sukupolville. Koska moni hyvä aie on kaatunut, on ymmärrettävää, että ulkoa-päin tuleviin uudistuksiin suhtaudutaan epäilevästi, sillä saamelaisiin kohdistuvia toimia on usein toteutettu huomioimatta saamelaisnäkökulmaa (Lehtola 2022, 274–275). Onkin tärkeää, että vaikka menetyksistä ja vääryyksistä on oltava mahdollisuus puhua, myös myönteisiä ja hauskoja arkipäivän tapahtumia voidaan nostaa esiin. Esimerkiksi saamelaisten kiertumatkoja eläintarhoihin on kuvattu myös hauskoiksi, mutta matkoista kertoneiden saamelaisten omat tarinat ovat jääneet muiden kertomusten varjoon (Lehtola 2022, 15–18).

Lehtola haluaa tuoda saamelaisten monikerroksiset tarinat esiin siten, että ne eivät kuvaa pelkästään vastakohtaisuuksia. Kirjan tavoitteena on ylläpitää keskustelua saamelaisasioista, jotta saamelaisnuoret voivat olla ylpeitä omasta historiastaan ilman katkeruutta. Kulttuurien ja historioiden muotojen lisäksi Lehtola tarkastelee valtarakenteita eri yhteisöjen välillä. Hän ehdottaakin saamelaistutkimukselle moninäkökulmaista lähestymistapaa, jotta erilaiset lähtökohdat tulevat samanaikaisesti esille ja tulkinnoista tulee näin rikkaampia.

Teoksessa tuodaan esille saamelaisten harjoittamien, vahvasti luontoon ja vuodenkiertoon liittyvien elinkeinojen erityisyyttä. Saamelaisessa kulttuuriympäristössä muisti liittyy usein enemmän paikkoihin ja maisemaan kuin aikaan. Luontosuhteen ymmärtäminen ja sen merkitys elämälle sekä elinkeinoille on tärkeää, mutta se ei Lehtolan mukaan määrittele kaikkea saamelaiselämää. Saamelaiseksi elämäksi riittää se arkinen elämä, mitä eletään. Kirjassa saamelaisten historioita kuvataan saamelaisten näkökulmasta ja heidän kertominaan, jotta kuva kulttuurista muodostuu sisältäpäin eikä ulkopuolisten luomana.

Kulttuurihistoriaa ja elävää kulttuuriperintöä

Kirja asettuu kulttuurien tutkimuksen ja saamelaistutkimuksen piiriin, vahvalla kulttuurihistoriallisella otteella. Teoksessa näkyy viime vuosikymmeninä nousnut arjen historian tutkimuksellinen näkökulma, jossa isommat kertomukset asetetaan sivuun ja keskiöön nostetaan tavallinen ihminen ja arkinen elämä. Lehtola kirjoittaa valtakulttuurin ulkopuolelta, saamelaisnäkökulmasta. Lähteinä on käytetty runsaasti kirjallisuutta, elokuvia ja muita viranomaislähteistä poikkeavaa aineistoa. Ne kertovat monitahoista tarinaa menneisyydestä ja sukeltavat syvemmälle ihmisten ajatuksiin ja kulttuurin eri sävyihin. Kaunokirjallisuuden laajaa käyttöä lähteenä Lehtola perustelee sillä, että se kuvaa paremmin yksilön kokemusta ja arkea kuin virallisiksi katsottujen aineistojen luoma kuva.

Aikojen saatossa museoihin ja arkistoihin on tallentunut runsaasti tietoa saamelaiskulttuureista. Lehtola kertoo, että saamelaiskulttuurien oletettiin katoavan ja edustavan perinteisiä elämänmuotoja, ja siksi tutkijoiden virta saamelaisalueelle oli suuri. Halu tallentaa kulttuuria muodosti rikkaan kulttuuripankin tuleville polville. Ne eivät Lehtolan (s. 290, 307) sanoin kuitenkaan ”voi taikoa menneisyyden kulttuuria takaisin”, mutta niiden avulla on mahdollista rakentaa nykyisyyttä ja tuntea yhteys ”entisvanhaisiin”. Tallennettuja esineitä ja muistitietohistoriaa uusista suunnista katsomalla voidaan löytää uusia merkityksiä omalle identiteetille. Lehtola (s. 112) kutsuukin esimerkiksi valokuvia ”tunnearkistoiksi” ja saman määrään voi nähdäkseni liittää myös äänitteisiin ja liikkuvaan kuvaan.

Tallennetun aineiston avulla menneisyyden kulttuuriperintöä voidaan herättää eloon osaksi nykypäivää (ks. Pieski ja Harlin 2020). Esimerkki tällaisesta kulttuuriperinnön virvoittamisesta on arkeologi Eeva-Kristiina Nylanderin (ent. Harlin) ja taiteilija Outi Pieskin ladjogahpir-päähinettä eli sarvilakkia koskeva projekti. Nylander ja Pieski järjestivät luentoja, tutkivat Euroopan arkistoja ja museoita sekä järjestivät työpajan, jossa innokkaat pääsivät tekemään itse ladjogahpir-päähineen. Työpajojen tarkoituksena oli palauttaa kadonnutta saamelaisperinnettä takaisin saamelaisyhteisölle. Tekijät kokivat työpajoissa päässeensä lähemmäs esivanhempiaan ja kulttuuriaan, ja esivanhemmat tulivat osaksi nykypäivää – ladjogahpir onkin enemmän kuin päähine, se on ylpeyden osoitus omasta ja esivanhempien kulttuurista. (Nylander 2022, 446–448, 451.) Tämänkaltaisissa työpajoissa kulttuuriperinnön on mahdollista herätä uudelleen eloon ja voimaannuttaa osallistujia. Lehtolan mukaan on tärkeää, että saamelaiset saavat itse päättää, miten heidän kulttuuriperintöään käytetään ja hallitaan ja minkälaisia tulkintoja siitä tehdään.

Selviytymiskeinoja ja kulttuuriutelaisuutta

Tekstiä lukiessa pohdin paljon myös omaa historiaani, sukuani ja sen tärkeyttä sekä kertomuksia, joita suvustani olen kuullut ja joiden parissa olen kasvanut. Koska olen umpisuomalainen, teosta lukiessa huomasin monia itsestäänselvyyksiä, jotka saamelaisessa mielenmaisemassa nähdään toisella tavalla. Esimerkiksi jokaisenoikeudet mahdollistavat marjojen poiminnan lähes mistä tahansa, mutta saamelaisessa kulttuurissa on noudatettu nautinta-alueiden periaatetta ja maanomistajuus on ymmärretty eri tavoin. Tai miten ajatus yhdenvertaisuudesta ei näyttäytyntykään saamelaisille samanlaisena, sillä se tasapäistää kaiken kansan suomalaiseksi tukahduttamalla saamelaisen kielen ja kulttuurin (Lehtola 2022, 177–179, 241–242). Lehtola kuvaa teoksessa erilaisia strategioita ja keinoja, joilla erilaisista ristiriitatilanteista on selviydytty. Esimerkiksi väistelyn, kaksoiskommunikaation ja vaikenemisen taktiikoita on käytetty, kun osapuolet eivät ole puhuneet samaa kulttuurista kieltä.

Lehtolan teos kertoo laajasti niistä tapahtumista, joiden pohjalta nykypäivän saamelaisuus on rakentunut. Teos myös kannustaa tutkimaan kulttuuria lisää. Moni saamelaisia kohdanneut vääryys muuttui itselleni ymmärrettäväksi, kun pohdin sitä omalle kohdalleni tapahtuvaksi. Historian saatossa moni asia on onneksi parantunut ja esimerkiksi saamelaismuseo ja luontokeskus Siidalla on tärkeä rooli saamelaisten kulttuuristen tietojen ja taitojen säilyttäjänä, ylläpitäjänä sekä identiteetin rakentajana. Moni saamelaisten arkeen liittyvä oikeus kaipaa kuitenkin edelleen ratkaisua ja monet menneisyyteen liittyvät aiheet ovat edelleen arkoja puheenaiheita. Keskustelu ja tiedon esiintuominen sekä repatriaatioprosessit voivat toimia menneisyyden vääryyksien käsittelyn välineinä.

Lopuksi

Kirjan tärkeä viesti on, ettei historiantutkimus ole valmiin kokonaisuuden poimimista menneisyydestä esiin, vaan tulkintaa, valintoja, suodattamista ja hyväksyntää, mutta myös unohdamista. Kirja tarjoaa paljon yleistietoa saamelais- ja historiantutkimuksesta, mutta samalla myös siitä, miten tutkija lähestyy tutkimuskohdettaan. Lehtolan teos soveltuu mielestäni laajemminkin alkuperäiskansoja ja valtarakenteita koskettavista keskusteluista kiinnostuneiden lukulistalle.

Saamelaiset eivät ole olleet metsien ja tunturien kätköissä eristyksissä elävä kansa, vaan moniin suuntiin yhteyksiä pitänyt yhteisö, joka otti modernisaation tuomia uudistuksia käyttöön ihan samoin kuin omat sukulaiseni etelämmässä. Tavat ja olosuhteet harjoittaa elinkeinoja olivat toisenlaisia, mutta niistä kumpusivat kulttuurin erityiset piirteet, joita on tärkeää vaalia ja ylläpitää. Kulttuuri ja sen tavat luovat turvallisuuden tunnetta, sillä niiden avulla ihminen rakentaa identiteettiään ja vahvistaa yhteisöllisyyttä. Perinteiset tavat kuitenkin muuttuvat ja niitä muutetaan, jotta ne pysyisivät osana arkea. Samalla ne kantavat aina mukanaan jatkuvuuden osasia. Ajatukseni saamelaiskulttuurista muuttui ja rikastui tämän teoksen ansiosta. Vaikka teos on laaja ja sisältää paljon tietoa, toteaa Lehtola itsekin: "Ehkä on parasta todeta varovaisesti, että saamelaisten arkipäivän historian hahmottaminen, puhumattakaan ymmärtämisestä, on vasta aluillaan." (s. 333). Tämä teos voi tarjota ymmärtämiseen siemeniä, joista tutkimuksen on mahdollista lähteä kasvuun ja muodostua kukoistavaksi pörriäispelloksi.

Kirjallisuus

- Pieski, Outi ja Eeva-Kristiina Harlin. 2020. *Ládjogahpir – Máttaráhkuid gábagahpir. The Ládjogahpir – The Foremothers' Hat of Pride*. Karasjok: Davvi Girji.
- Nylander, Eeva-Kristiina. 2022. "Ládjogahpir rematriated: Decolonization of the Sámi women's hat of pride." Teoksessa *The Sámi World*, toimittaneet Sanna Valkonen, Áile Aikio, Saara Alakorva ja Sigga-Marja Magga, 446–464. Lontoo ja New York: Routledge.

FM Heli Syrjälä on jatko-opiskelija Turun yliopistossa. Folkloristiikan väitöskirjassaan hän selvittää tutkimus- ja perinnearkistojen aineistojen muodostumisprosesseja sekä niiden matkaa dokumentoiduksi kulttuuriperinnöksi.